

Urážka hlavy státu jako trestný čin?

Veronika Bílková*

Abstrakt: Článek se zabývá kriminalizací urážky hlavy státu, o jejímž návratu do českého právního řádu se nedávno vedly diskuse. Článek se zamýšlí nad tím, zda si hlava státu zaslouží zvýšenou ochranu, protože je určitým symbolem země, nebo naopak platí, že je to politik a veřejný činitel jako každý jiný, a proto musí počítat s tím, že se bude stávat předmětem často i velmi ostré kritiky. Po zhodnocení historického vývoje kriminalizace urážky hlavy státu, srovnání současných právních úprav v různých zemích světa a nastínění existujících lidskoprávních standardů, zejména judikatury Evropského soudu pro lidská práva, se článek přiklání ke druhému pohledu.

Klíčová slova: Evropský soud pro lidská práva, hlava státu, svoboda projevu, urážka

*„Jaké urážky císaře pána se dělají ve vožralství?“ opakoval Švejk.
„Všelijaké. Vopijte se, dejte si zahrát rakouskou hymnu a uvidíte, co začnete mluvit. Vymyslíte si toho tolik na císaře pána, že kdyby toho byla jen polovička pravda, stačilo by to, aby měl ostudu pro celý život.“
(Jaroslav Hašek: Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války)*

Úvod

Koncem roku 2016 rozvířily živé diskuse ve veřejném prostoru úvahy o tom, zda by Česká republika neměla obnovit trestný čin urážky hlavy státu.¹ Příslušný návrh předložený skupinou více než šedesáti poslanců² nezískal dostatečnou podporu a podle všeho se na něj již z velké části zapomnělo. Otázku, zda (de/re)kriminalizovat urážku hlavy státu, si ale v poslední době nekladla jen Česká republika. V květnu 2017 zrušilo ustanovení trestního zákona týkající se urážky cizí hlavy státu sousední Německo.³ Následovalo tak třeba Francii, která trestný čin urážky cizí i vlastní hlavy státu z právního řádu odstranila o několik let dříve.⁴ V dalších zemích, např. Turecku či Thajsku, se naopak podobná úprava těší značné oblibě a je tendence k jejímu posilování.⁵ Který z přístupů je správný? Zaslouží

* Doc. JUDr. PhDr. Veronika Bílková, Ph.D., E.M.A., Ústav mezinárodních vztahů a Právnická fakulta Univerzity Karlovy. E-mail: bilkova@prf.cuni.cz. Článek byl inspirován stanoviskem Benátské komise Rady Evropy k několika ustanovením trestního zákona Turecka, včetně § 299 (urážka prezidenta), na němž jsem se podílela coby zpravodajka. Děkuji JUDr. Kateřině Šimáčkové (Ústavní soud ČR), doc. Tomáši Gřivnovi (Právnická fakulta Univerzity Karlovy) a dvěma anonymním recenzentům za cenné připomínky k rukopisu tohoto článku. Za veškeré nedostatky nesu samozřejmě zodpovědnost jen já sama.

1 Viz např. Za hanobení prezidenta rok vězení, navrhuji poslanci v čele s komunistou. *iDnes.cz*. 15. 11. 2016. Dostupné z: https://zpravy.idnes.cz/hanobeni-prezidenta-trestny-cin-dah-/domaci.aspx?c=A161115_123338_domaci_hro; Zákon proti hanobení prezidenta? Špičky parlamentních stran ho odmítají. *iDnes.cz*. 20. 11. 2016. Dostupné z: https://zpravy.idnes.cz/prima-partie-stech-pospisil-prezident-zem-fmy-/domaci.aspx?c=A161120_110347_domaci_pku.

2 Viz Návrh poslanců Zdeňka Ondráčka, Vítězslava Jandáka, Zdeňka Soukupa, Marka Černocho, Petra Adama a dalších na vydání zákona, kterým se mění zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 251/2016 Sb., o některých přestupcích, 14. 11. 2016.

3 Německo zrušilo trestný čin hanobení zahraničního majestátu, který využil Erdogan. *Novinky.cz*. 2. 6. 2017. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/439626-nemecko-zrusilo-trestny-cin-hanobeni-zahranicniho-majestatu-ktery-vyuzil-erdogan.html>.

4 Le délit d'offense au chef de l'Etat supprimé par le Parlement. *LesEchos.fr*. 26. 7. 2013. Dostupné z: https://www.lesechos.fr/26/07/2013/LesEchos/21487-012-ECH_le-delit-d-offense-au-chef-de-l-etat-supprime-par-le-parlement.htm.

5 Urážka prezidenta? Turečtí psychologové soudí Gluma kvůli vtípu s Erdoganem. *Lidovky.cz*. 2. 12. 2015. Dostupné z: https://www.lidovky.cz/urazka-prezidenta-turecti-experti-soudi-gluma-kvuli-vtipu-s-erdoganem-130-/zpravy-svet.aspx?c=A151202_112614_in_zahranici_msl; Muž na Facebooku urazil thajského krále. Půjde na 25 let do vězení. *Echo24.cz*. 1. 4. 2015. Dostupné z: <https://echo24.cz/a/ihYug/muz-na-facebooku-urazil-thajskeho-krale-pujde-na-25-let-do-vezeni>.

si hlava státu zvýšenou ochranu, protože je určitým symbolem země, nebo naopak platí, že je to politik a veřejný činitel jako každý jiný, a proto musí počítat s tím, že se bude stávat předmětem často i velmi ostré kritiky? Tento článek se přiklání ke druhému pohledu. Činí tak ve světle historického vývoje kriminalizace urážky hlavy státu, srovnání současných právních úprav v různých zemích světa a existujících lidskoprávních standardů, včetně judikatury Evropského soudu pro lidská práva.

1. Historické ohlédnutí za stíháním urážky hlavy státu

Trestní postih osob, které se dopustí urážky hlavy státu, má v právní historii dlouhou tradici.⁶ Setkat se s ním lze již v římském právu, které znalo institut tzv. *laesa maiestas*. Institut, který se prosadil v době císařství, označoval závažné zločiny spáchané proti státu či jeho představiteli jakožto určitá obdoba vlastizrady kombinovaná s rouháním. Fyzické či verbální útoky na císaře do této kategorie spadaly s ohledem na úzkou vazbu mezi římskou říší a jejím vládcem i proto, že, jak uváděl třeba Tacitus, „císařové jsou něco jako bohové“ (*principes instar deorum esse*). Úprava později doznala změn, spojení *laesa maiestas* ale z právního slovníku již nikdy zcela nezmizelo. Dalo totiž základ výrazům *lese-majesty*/*lèse-majesté*/*lesa majestad*, které používají některé jazyky (angličtina, francouzština, španělština) k označení trestných činů směřujících buď šířeji proti státu, nebo úžeji proti hlavě státu.⁸

Širší úpravu urážky hlavy státu, respektive urážky majestátu obsahovalo středověké právo. Stíhán byl jak přímý útok na panovníka, tak verbální či jiná urážka, za kterou mohlo být považováno i svolání zemského sněmu bez souhlasu panovníka nebo falšování mincí, na nichž byl panovníkův obraz. Vzepření se panovníkovi či jeho prosté znevažování bylo opět chápáno jako forma rouhání, neboť panovník představoval osobu Bohem pověřenou vládnout lidem na určitém území. Za takto zásadní zločin byla jako přiměřená sankce zpravidla považována pouze smrt. Úprava se v plné míře prosadila až v období vrcholného středověku, kdy došlo k centralizaci státní moci a posílení pozice panovníka na úkor šlechty. V té době v právu evropských států římskoprávní institut *laesa majestas* převážil nad alternativním institutem zrady známým z obyčejového práva mnoha feudálních společností.

„Zlatý věk“ úprava stíhání urážky hlavy státu doznala v epoše absolutismu, kdy platilo, známým výrokem připisovaným francouzskému králi Ludvíku XIV., že „*stát jsem já*“. Panovník byl tedy považován za ztělesnění státu, což vedlo k tomu, že, jak uvádí G. A. Kelly, „*jakýkoli útok na majestát – definovaný široce tak, že zahrnoval urážky na cti, hanlivé výrazy či padělání měny – se považoval za útok na panovníka v jeho veřejné roli a, jako takový, i útok na všechny osoby svěřené mu do péče, tedy celý národ*“.⁹

Oslabování absolutismu spolu se sekularizací vedly k postupným změnám úpravy. Urážka panovníka sice v mnoha právních řádech zůstala a nadále se vztahovala i na verbální výpady proti osobě hlavy státu, sankce ale byly výrazně sníženy. Namísto trestu smrti riskoval pachatel „jen“ trest odnětí svobody v délce několika let. Takové řešení volil,

⁶ Viz též HERCZEG, Jiří. Případ Erdogan a meze přijatelné kritiky veřejně činných osob. *Bulletin advokacie*. 2016, č. 7–8, s. 24–31.

⁷ Cit. in LIPSIUS, Justus. *Politica. Six Books of Politics or Political Instruction*. The Hague: Royal Van Gorcum, 2004, s. 442.

⁸ Někdy je také pod *lese-majesty* podřazována hereze. V křesťanských státech je tomu tak zejména od roku 1199, kdy papež Inocenc III. propojil oba koncepty v bule *Vergentis in senium*.

⁹ KELLY, Georg Armstrong. From Lèse-Majesté to Lèse-Nation: Treason in Eighteenth-Century France. *Journal of the History of Ideas*. 1981, Vol. 42, No. 2, s. 270.

jak nakonec většina čtenářů jistě zná z Dobrého vojáka Švejka, třeba právní řád Rakouska-Uherska,¹⁰ který trestný čin uražení Veličenstva (§ 63), respektive uražení údivu domu císařského (§ 64) stíhal těžkým žalářem v trvání od jednoho do pěti let.

Ke stíhání reálně docházelo. Například v roce 1867 byla k patnácti měsícům žaláře odsouzena nádenice Anna Hájková z Prahy, která při zatýkání pro potulku vykřikovala: „*Vy jste zlodějové a císař pán, který vám ta práva dal, jest ještě větší zloděj jak vy.*“ Nádeník Jan Faktor, který se v roce 1881 v hostinci – ve scéně ne až tak vzdálené té ze Švejka – vysmíval obrazu císaře France Josefa slovy „*a ty prase, ty jsi taky všude [...] kdyby jsi už zdechl*“, dostal tři roky tvrdého žaláře.¹¹ Obdobně postupovaly další státy. Třeba ve Francii byl trestný čin *lèse-majesté* zrušen v roce 1832, v roce 1881 byla ale zákonem o svobodě tisku zavedena skutková podstata urážky prezidenta republiky, cizích hlav států a některých dalších veřejných činitelů, který byl alespoň zčásti zrušen až na počátku 21. století. Příklad Francie současně ukazuje, že stíhání urážky hlavy státu nezůstalo omezeno jen na monarchie. Dané jednání kriminalizovala také řada republik, včetně Československé republiky, na jejíž úpravu se nyní podíváme blíže.

2. Urážka hlavy státu v Československu

Za první republiky nebyla urážka prezidenta republiky trestným činem, ale přestupkem podle zákona č. 50/1923 Sb., na ochranu republiky. § 11 tohoto zákona stanovil, že „*kdo před dvěma nebo více lidmi prezidentu republiky nebo jeho náměstkovi na cti ublíží vyhrůžkou zlého nakládání nebo jiným hrubě zneuctívajícím projevem nebo ho uvede ve veřejný posměch, kdo pronese o něm obvinění, věda, že tím vážně ohrozí jeho čest, trestá se za přestupek vězením od osmi dnů do šesti měsíců*“ (odst. 1). Vyšší sazba (jeden měsíc až jeden rok) byla předvídána pro případy, kdy k jednání došlo veřejně, nebo opakovaně, popřípadě za použití fyzického násilí. § 11 také konstatoval, že „*důkaz pravdy i přesvědčení o pravdě je vyloučen*“ (odst. 3), v důsledku čehož nebylo možné se vyvinout prokázáním pravdivosti, či přesvědčení o pravdivosti, výroku týkajícího se prezidenta.

Úprava budila po celou dobu první republiky živé kontroverze. Důvodem bylo mj. to, že ustanovení používalo poměrně vágní termíny (hrubě zneuctívající projev, vážné ohrožení cti), a mohlo tak být využíváno podle momentálních politických potřeb. Urážky prezidenta se navíc bylo možno dopustit nejen slovy, ale třeba i obrázkem, fotografií či karikaturou. To vedlo ke značné autocenzuře tisku, který se bál zobrazovat prezidenta, nebo se k němu jakkoli kriticky vyjadřovat, aby se tím nevystavil riziku trestního postihu.

Běžní lidé si již takový pozor nedávali a ne vždy se jim to vyplatilo. Třeba v roce 1924 byl na jeden měsíc vězení odsouzen český Němec Hubert Pospischil, který v opilosti v hospodě ve městě Olbramovice prohlásil, že „*Prezident je blbec*“.¹² Pospischil, který byl současně politicky činný za Německou křesťansko-sociální stranu lidovou, požádal o milost, prezident Masaryk mu ji ale neudělil, byť jinak to v podobných kauzách občas činil. Mezi dalšími výroky, které vedly k trestnému postihu, patřilo např. „*Masaryk je také Čech, drží s Čechy a nás Moravanů nezná*“ nebo „*To se raději oběsím, než bych si měl v pokoji pověsit*“

¹⁰ Viz Zákon č. 117/1852 ř. z., trestní zákon o zločinech, přečinech a přestupcích.

¹¹ Více o stíhání osob za Rakouska-Uherska viz VELKOVÁ, Alice. Ženy proti majestátu. Zločin urážky Veličenstva ve druhé polovině 19. století. *Dějiny a současnost*. 2007, roč. 29, č. 9, s. 30–33.

¹² Více viz DRCHAL, Václav. Jak se trestaly urážky prezidenta za první republiky. *Euro.cz*. 31. 12. 2016. Dostupné z: <<https://www.euro.cz/light/jak-se-trestaly-urazky-prezidenta-za-prvni-republiky-1320916>>.

*Masarykův obraz.*¹³ Riskantní bylo také dělat narážky na kladný vztah prezidenta Masaryka k Židům, v návaznosti na hilsneriádu.

Po nástupu komunistů k moci v únoru 1948 byl sice zákon na ochranu republiky zrušen (k 23. 10. 1948), okamžitě jej ale nahradil zákon na ochranu lidově demokratické republiky (zákon č. 231/1948 Sb.). Tento zákon znal skutkovou podstatu ublížení na cti prezidentu republiky (§ 23), který se silně inspiroval § 11 zákona na ochranu republiky, byl ale ještě vágnější. Ublížení na cti se podle této, značně tautologické, úpravy dopustil ten, kdo prezidentu nebo jeho náměstkovi před více lidmi „ublížil na cti“, za což mu hrozilo tuhé vězení od jednoho měsíce do jednoho roku. Zvýšená sazba od tří měsíců do tří let se uplatnila tehdy, když k jednání došlo veřejně, tváří v tvář prezidentovi či jeho náměstkovi, nebo opakovaně. Důkaz pravdy ani důkaz omluvitelného omylu se opět nepřipouštěly. F. Gebauer v knize věnované politické perzekuci v komunistickém Československu uvádí, že podle § 23 zákona na ochranu lidově demokratické republiky bylo odsouzeno celkem 707 osob.¹⁴ Vedle ublížení na cti prezidenta ČSR bylo kriminalizováno také hanobení spojeneckého státu či jeho představitele (§ 42), s trestní sazbou od tří měsíců do dvou let, za nějž bylo odsouzeno celkem 286 osob.¹⁵

Zákon na ochranu lidově demokratické republiky zůstal v účinnosti jen dva roky a již k 1. 8. 1950 byl zrušen novým trestním zákonem (zákon č. 86/1950 Sb.). Ten obsahoval samostatný oddíl trestných činů proti ústavním činitelům, mezi něž se řadil, vedle násilných trestných činů, také trestný čin snižování vážnosti prezidenta republiky (§ 110). Trestný čin spočíval, vcelku nepřekvapivě, ve „snižování vážnosti“ a hrozily za něj tresty ve stejném rozpětí a za prakticky stejných podmínek jako v úpravě z roku 1948. Podle F. Gebauera bylo na základě § 110 trestního zákona z roku 1950 odsouzeno celkem 1 736 osob.¹⁶ Patřil mezi ně např. Alois Peyr, jenž se měl snižování vážnosti dopustit tím, že v roce 1954 nakreslil karikaturu prezidenta Antonína Zápotockého. To mu, v kombinaci s obviněním za obecné ohrožení, sdružování proti republice, rozkrádání socialistického majetku a pokus o opuštění republiky, vyneslo devět let v jáchymovských uranových dolech.¹⁷ Trestní zákon z roku 1950 opět znal i trestný čin hanobení spojeneckého státu (§ 125), který se vztahoval rovněž na hanobení představitele takového státu. Odsouzeno podle něj bylo 1 027 osob.¹⁸

V roce 1961 byl přijat nový trestní zákon (zákon č. 140/1961 Sb.), který pak platil až do roku 2009. Zde, v oddílu věnovaném trestným činům proti základům republiky, figurovala skutková podstata hanobení republiky a jejího představitele (§ 102–103). Tu naplnil jednak ten, kdo veřejně hanobil republiku, Národní shromáždění, Slovenskou národní radu nebo jejich předsednictvo anebo vládu (§ 102), jednak ten, kdo „snižoval vážnost prezidenta republiky, nebo veřejně hanobil jiného čelného představitele republiky pro výkon jeho pravomoci nebo vůbec pro jeho činnost v životě politickém“ (§ 103). Sankcí u druhého jednání byl trest odnětí svobody až na dva roky nebo nápravné opatření. Trestní zákon

¹³ Cit. in Stanovisko vlády k návrhu poslanců Zdeňka Ondráčka, Vítězslava Jandáka, Zdeňka Soukupa, Marka Černocho, Petra Adama a dalších na vydání zákona, kterým se mění zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 251/2016 Sb., o některých přestupcích (sněmovní tisk č. 961), 14. 12. 2016.

¹⁴ GEBAUER, František. *Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948–1989: statistický přehled*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993, s. 104.

¹⁵ *Ibidem*, s. 114.

¹⁶ *Ibidem*, s. 146.

¹⁷ Příběhy 20. století: Vzbouřenec z Mariánské se dvakrát pokusil o útek. Jednou byl zatčen ve skafandru. *ČRo Plus*. 31. 7. 2016. Dostupné z: <http://www.rozhlas.cz/plus/pribehy/_zprava/vzbourenec-z-marianske-se-dvakrat-pokusil-o-utek-jednou-byl-zatcen-ve-skafandru--1637314>.

¹⁸ GEBAUER, František. *Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948–1989: statistický přehled*, s. 152.

z roku 1961 kriminalizoval také hanobení hlavních představitelů jiných států, které tentokrát nebyly charakterizovány jako státy spojenecké, ale státy světové socialistické soustavy (§ 104). Sankce byla stejná jako u trestného činu podle § 103.

Ustanovení se využívala s různou intenzitou. Např. pár měsíců po vstupu trestního zákona z roku 1961 v účinnost vyhlásil prezident Antonín Novotný amnestii, která se vztahovala i na osoby odsouzené podle § 102–104.¹⁹ Po potlačení pražského jara a příchodu vojsk Varšavské smlouvy naopak došlo k dočasnému zvýšení horní hranice trestní sazby za dané trestné činy o polovinu.²⁰ Celkově byla ustanovení využívána až do konce období komunismu. Projekt Paměť národa posbíral příběhy některých konkrétních osob, kterých se ono využívání týkalo.²¹ Třeba na Vlastu V. z Pardubic podal v roce 1978 trestní oznámení její bývalý manžel za to, že o dva roky dříve při návštěvě známých údajně vyprávěla vtipy o prezidentovi republiky, čímž snížila jeho vážnost. Jan Thoma z Plzně šel do vězení za kritiku normalizačních poměrů, v rámci níž dal mj. vedle sebe výroky Adolfa Hitlera a Gustáva Husáka týkající se cenzury, čímž tehdejšího československého prezidenta údajně urazil. Charta 77 zase zaznamenala případ, kdy byl ještě koncem 80. let v ČSR člověk, konkrétně dělník Antonín Pernický, stíhán za urážku nejen KSČ a Gustáva Husáka, ale i J. V. Stalina.²²

Po sametové revoluci v roce 1989 se situace začala měnit. Nejprve došlo, na základě amnestie prezidenta Husáka z prosince 1989, k zastavení všech řízení podle § 102–104.²³ O pár měsíců později byla zákonem o soudní rehabilitaci (zákon č. 119/1990 Sb.) zrušena veškerá pravomocná odsuzující rozhodnutí týkající se hanobení prezidenta ČSR či jiného státu, jež byla vynesena v období od 25. 2. 1948 do 1. 1. 1990 ve vztahu ke skutkům, k nimž došlo po 5. 5. 1945, bez ohledu na to, co tvořilo jejich právní základ (výše zmíněné zákony z let 1923, 1948, 1950 či 1961). Rehabilitace znamenala navrácení plné trestní bezúhonnosti a zakládala právo na hmotné odškodnění (např. náhradu za ztrátu na výdělku či za náklady řízení).

3. Urážka hlavy státu v České republice

Zatímco trestný čin hanobení státu světové socialistické soustavy a jeho představitelů (§ 104) zmizel z trestního zákona již v roce 1990,²⁴ trestný čin hanobení republiky a jejího představitelů (§ 102–103) zůstal zachován, pouze se několikrát změnila jeho formulace, aby odrážela nové podmínky, tedy konec komunismu a rozpad Československa. Ustanovení bylo také stále aplikováno v praxi, jak poznal třeba známý aktivista Petr Cibulka. Ten byl obviněn podle § 103 v souvislosti s výkřikem „*Vašku, jsi prase, jsi prase, jsi hovado!*“, které adresoval prezidentovi Václavu Havlovi během řízení u Městského soudu v Praze v roce 1993.²⁵ Havel ale stíhání zastavil a o pár let později inicioval vypuštění § 102–103

¹⁹ Rozhodnutí Prezidenta republiky č. 46/1962 o amnestii, 9. 5. 1962.

²⁰ Zákonné opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 99/1969 Sb. ze dne 22. srpna 1969 o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku.

²¹ Příběhy 20. století: Příběhy těch, kteří „hanobili“ KSČ a její představitelů. *ČRo Plus*. 20. 11. 2016. Dostupné z: <http://www.rozhlas.cz/plus/pribehy/_zprava/pribehy-tech-kteri-hanobili-ksc-a-jej-i-predstavitel-1671193>.

²² *Informace o Chartě 77*. 1989, roč. 11, č. 22, s. 8.

²³ Rozhodnutí prezidenta Československé socialistické republiky č. 150/1989 Sb. ze dne 8. prosince 1989 o amnestii.

²⁴ Zákon č. 175/1990 Sb., kterým se mění a doplňuje trestní zákon.

²⁵ Cit. in HOLINKOVÁ, Petra. Hovado Vašek a ukradené Masarykovo ‚M‘. Projděte si, kdo měl potíže kvůli hanobení prezidenta. *iRozhlas.cz*. 26. 11. 2016. Dostupné z: <https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/hovado-vasek-a-ukradene-masarykovo-m-projdet-si-kdo-mel-potize-kvuli-hanobeni-prezidenta_201611261436_pholinkova>.

z trestního zákona, k němuž došlo k 1. 1. 1998.²⁶ Trestný čin hanobení či urážky prezidenta neobsahuje ani nový trestní zákoník z roku 2009 (zákon č. 40/2009 Sb.).

Jak bylo připomenuto v úvodu článku, na konci roku 2016 se v ČR rozvířila debata o možnosti rekriminalizace urážky prezidenta. Podnětem se stal návrh skupiny více než šedesáti poslanců na doplnění trestního zákoníku o nové ustanovení, § 327a, které by zakotvovalo skutkovou podstatu hanobení prezidenta republiky.²⁷ Ten, kdo „*veřejně hanobí prezidenta republiky, ruší výkon jeho pravomoci a snižuje tak jeho vážnost*“, by riskoval trest odnětí svobody až na jeden rok, peněžitý trest nebo propadnutí věci. Návrh dále počítal s novelizací zákona č. 251/2016 Sb., o některých přestupcích, kde by do přestupku proti veřejnému pořádku spočívajícího ve znevážení postavení úřední osoby byl dodán explicitní odkaz na prezidenta republiky. Vláda se k návrhu postavila odmítavě,²⁸ organizační výbor Poslanecké sněmovny naopak projednání návrhu doporučil a předal jej ústavně-právnímu výboru. Dále iniciativa (zatím) nepokročila a aspoň v širší veřejnosti se na ni zřejmě již pozapomnělo.

Absence zvláštního trestného činu hanobení prezidenta neznamená, že o hlavě státu je možno říci cokoli zcela beztrestně. Znamená pouze tolik, že prezident má k dispozici stejné právní nástroje jako jakýkoli jiný člověk, respektive jiná veřejně činná osoba.²⁹ V oblasti trestního práva se nabízí trestný čin pomluvy (§ 184), který dopadá na kohokoli, kdo „*o jiném sdělí nepravdivý údaj, který je způsobilý značnou měrou ohrozit jeho vážnost u spoluobčanů, zejména poškodit jej v zaměstnání, narušit jeho rodinné vztahy nebo způsobit mu jinou vážnou újmu*“ (odst. 1). Trestem je, u základní skutkové podstaty, odnětí svobody až na jeden rok.

Pomluva není obsahově nastavena stejně jako urážka/hanobení. I když v obou případech musí být jednání schopné ohrozit vážnost oběti, u pomluvy se tak musí stát na základě šíření nepravdivých informací. Urazit/hanobit lze naopak i informací pravdivou; ostatně jak jsme viděli, důkaz pravdy se dlouho u urážky/hanobení hlavy státu ani nepřipouštěl. Z tohoto hlediska je pomluva užší a nezahrnuje projevy založené na subjektivním hodnocení určité osoby, včetně hlavy státu. Jak uvedl Nejvyšší soud v roce 2014, „*k tomu, aby se mohlo jednat o údaj, jehož nepravdivostí [...] je podmíněna trestní odpovědnost za trestný čin pomluvy [...], musí být jeho pravdivost ověřitelná. Za takový údaj však nelze pokládat tvrzení, která jsou jen hodnotící povahy a vyjadřují subjektivní úsudek toho, kdo je činí. Hrubé slovní urážky úřední osoby [...] pro výkon jeho pravomoci samy o sobě neodůvodňují trestní odpovědnost toho, kdo se urážek dopustil, pro trestný čin pomluvy*“.³⁰ Trestný čin pomluvy je dále poměrně úzký v tom, že „*aby byly naplněny objektivní znaky [...], musí být sdělení [...] schopno ohrozit poškozeného ve značné míře. Nepostačuje tedy ohrožení jakékoli, tj. v nízké či obvyklé intenzitě, ale musí se jednat o ohrožení zásadnějšího charakteru*“.³¹

²⁶ Zákon č. 253/1997 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů.

²⁷ Viz Návrh poslanců Zdeňka Ondráčka, Vítězslava Jandáka, Zdeňka Soukupa, Marka Černocho, Petra Adama a dalších na vydání zákona, kterým se mění zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 251/2016 Sb., o některých přestupcích, 14. 11. 2016.

²⁸ Stanovisko vlády k návrhu poslanců Zdeňka Ondráčka, Vítězslava Jandáka, Zdeňka Soukupa, Marka Černocho, Petra Adama a dalších na vydání zákona, kterým se mění zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 251/2016 Sb., o některých přestupcích (sněmovní tisk č. 961), 14. 12. 2016.

²⁹ Viz též GRIVNA, Tomáš. Ochrana cti v návrhu nového trestního zákoníku 2006. In: Aktuální problémy rekodifikace trestního práva hmotného. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané dne 11. 5. 2007. Acta Universitatis Carolinae – Iuridica. 2007, č. 2, s. 143–150.

³⁰ 8 Tdo 148/2014-29, 30. 10. 2014.

³¹ 8 Tdo 1107/2013, 20. 11. 2013; 3 Tdo 477/2015, 22. 4. 2015.

V některých případech, na něž nedopadá trestný čin pomluvy, by případně bylo možné využít § 358, který se týká výtržnictví. Toho se dopustí ten, kdo spáchá „*veřejně nebo na místě veřejnosti přístupném hrubou neslušnost nebo výtržnost*“ (odst. 1). Trest je dvojnásobný oproti pomluvě. Za výtržnictví (a také krádež a poškozování cizí věci) byli na jaře 2017 odsouzeni třeba členové skupiny Ztohoven ve známé kauze nahrazení prezidentské standardy rudými trenýrkami.³² Ačkoli byl čin primárně chápán jako zneuctění státního symbolu, cílem zjevně nebyl symbol (prezidentská standarda) samotný, ale osoba současného českého prezidenta Miloše Zemana. Právě skutečnost, že kritika prezidenta byla realizována cestou nahrazení a posléze zničení státního symbolu, činí ovšem případ atypický a jdoucí nad rámec běžného verbálního útoku proti hlavě státu. Obžaloba z výtržnictví zazněla také v jiné známé kauze, kauze házení vajíček na prezidenta Zemana, k němuž došlo dne 17. listopadu 2014 během slavnostního aktu na Albertově. Důchodce Jindřich Frůhauf, jehož se kauza týkala, byl nakonec zproštěn obžaloby pro nedostatek důkazů.³³ Na kvalifikaci jednání navíc od počátku nepanovala shoda, v důsledku čehož se tato během let několikrát změnila.³⁴

V roce 2016 přijala ČR novou legislativu týkající se přestupků, včetně zákona č. 251/2016 Sb., o některých přestupcích. Zákon obsahuje zvláštní ustanovení o přestupcích proti občanskému soužití (§ 7), jichž se mj. dopustí ten, kdo „*jinému ublíží na cti tím, že ho zesměšní nebo ho jiným způsobem hrubě urazí*“ (odst. 1 písm. a). Relevantní může být také § 5 zakotvující přestupky proti veřejnému pořádku, včetně znevážení postavení úřední osoby při výkonu její pravomoci (odst. 1 písm. b).³⁵ Mezi úřední osoby se podle § 127 trestního zákona řadí i prezident České republiky (odst. 1 písm. c), dojde-li k příslušnému jednání v souvislosti s jeho pravomocí a odpovědností (odst. 2). V případě přestupků se nevyžaduje, aby k ublížení na cti, respektive znevážení postavení došlo na základě šíření nepravdivé informace. Spadnou sem tedy rovněž urážky, posměšné poznámky či jiné verbální útoky, a to vždy za podmínky, že dosáhnou určité míry společenské škodlivosti. U úředních osob by se dalo očekávat spíše využití § 5 než § 7, jak ale ukázala alternativní kvalifikace (přestupek proti občanskému soužití) v kauze házení vajíček na prezidenta Zemana, ne vždy je toto očekávání naplněno.³⁶

Vedle již zmíněných institutů jsou k dispozici nástroje občanskoprávní povahy, zejména žaloba na ochranu osobnosti podle § 81–83 občanského zákoníku (§ 13 starého občanského zákona). Jistou zvláštností situace v České republice je to, že posledně zmíněný prostředek byl zatím využíván spíše v případech zásahů do osobnostních práv ze strany prezidenta republiky, nikoli zásahů vůči němu. Příkladem je mj. další známá kauza, „Hitler je gentleman“, v rámci které se vnučka spisovatele Ferdinanda Peroutky Terezie Kaslová domáhá omluvy za stále neprokázané tvrzení prezidenta Zemana z ledna 2015, podle něž Peroutka ve 30. letech 20. století uveřejnil článek s názvem *Hitler je gentleman*.³⁷

³² Ztohoven dostali v kauze trenýrek podmínku. Musí zaplatit 63 tisíc za standartu i střechu. *Lidovky.cz*. 5. 4. 2017. Dostupné z: <https://www.lidovky.cz/prezidentskou-standartu-ohodnotil-znalec-na-8-tisic-korun-stat-pozaduje-ctyrnasobek-gaw-/zpravny-domov.aspx?c=A170405_112246_In_domov_ELE>.

³³ Soud zprostil obžaloby důchodce, kterého vinili z házení vajec na prezidenta. *iDnes.cz*. 27. 4. 2017. Dostupné z: <https://zpravy.idnes.cz/hazeni-vajec-na-prezidenta-soud-albertov-ff6-/domaci.aspx?c=A170424_180854_domaci_pku>.

³⁴ Srov. Házení vajec na prezidenta není trestný čin, rozhodl soud. *Lidovky.cz*. 2. 1. 2014. Dostupné z: <https://www.lidovky.cz/muz-ktery-hazel-vejce-po-zemanovi-spachal-pouze-prestupek-pn8-/zpravny-domov.aspx?c=A170102_102412_In_domov_ele>.

³⁵ Viz též VŠETIČKA, Pavel. Nový přestupek znevážení postavení úřední osoby při výkonu její pravomoci. *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2017, č. 2, s. 285–297.

³⁶ Házení vajec na Zemana byl přestupek, rozhodl soud. Kauzu řeší magistrát. *iDnes.cz*. 2. 1. 2017. Dostupné z: <https://zpravy.idnes.cz/hazeni-vajec-zeman-obvodni-soud-praha-2-dhp-/krimi.aspx?c=A170102_102714_krimi_cen>.

³⁷ Viz např. KOTTOVÁ, Anna. Dva roky kauzy Peroutka. Článek Hitler je gentleman jsem četl, trvá na svém Zeman. *iRozhlas.cz*.

Stejně cesty ale může využít také hlava státu. Soudy by pak nejspíše lafku přijatelné kritiky nastavily výše než u soukromých osob, určitá jednání (sprosté verbální útoky aj.) by ji ale zřejmě překročila. Dobrým testem může být žaloba na ochranu osobnosti, kterou prezident Zeman podal na konci roku 2017 na brněnského radního Svatopluka Bártíka za šíření nepravdivé informace o tom, že má Zeman rakovinu a zbývá mu pár měsíců života.³⁸

4. Urážka hlavy státu v zahraničí – vybrané úpravy

Česká republika není jediným státem, ve kterém se téma kriminalizace urážky vlastní či cizí hlavy státu stalo v poslední době (znovu) aktuální. Svě o tom ví třeba sousední Německo. Zde trestní zákon až do nedávna označoval za trestný čin jak urážku prezidenta SRN (§ 90), tak urážku orgánů a představitelů cizích států (§ 103). U prvního trestného činu hrozil trest odnětí svobody v délce od tří měsíců do pěti let, u druhého pokuta či odnětí svobody do tří let, v případě hanlivé urážky pak stejná sankce jako dle § 90. Stíhání vyžadovalo souhlas prezidenta SRN v prvním a federální vlády ve druhém případě. Aplikace § 103 byla dále podmíněna tím, že Německo udržuje s daným státem diplomatické vztahy a je zajištěna reciprocita. Ustanovení nepoutala mnoho pozornosti,³⁹ dokud v roce 2016 nepřipravila německé vládě horké chvíle v kauze komika Jana Böhmermanna.⁴⁰

Böhmermann v satirickém televizním pořadu vysílaném v březnu 2016 prezentoval píseň nazvanou *Schmähkritik* (doslova hanlivá kritika), namířenou proti tureckému prezidentovi Recepovi T. Erdoganovi. Píseň obsahovala kritiku lidskoprávní situace v Turecku i velmi ostré osobní útoky proti Erdoganovi.⁴¹ Böhmermann v pořadu uvedl, že píseň je záměrně urážlivá, protože jejím cílem je ukázat, co je již za hranicemi slušné politické kritiky. To ho ovšem neochránilo od trestního řízení, které proti němu bylo zahájeno na podnět Turecka a Erdogana samotného. Vláda kancléřky Angely Merkelové, po jistém váhání, dala k zahájení řízení souhlas s tím, že „ve státě řídícím se zásadami vlády práva není věcí vlády, ale spíše státních zástupců a soudců posoudit váhu osobnostních práv a jiných zájmů dotýkajících se tisku a umělecké svobody“.⁴²

V říjnu 2016 nicméně státní zástupce stíhání zastavil, protože se podle jeho názoru neprokázalo, že se Böhmermann dopustil trestného činu.⁴³ V červnu 2017 pak *Bundestag*

27. 1. 2017. Dostupné z: <https://www.irozhlaz.cz/zpravy-domov/dva-roky-kauzy-peroutka-clanek-hitler-je-gentleman-jsem-cetl-trva-na-svem-zeman_201701271506_akottova2>.

³⁸ Zeman bude chtít po Bártíkovi za zprávu o rakovině 5 milionů korun. *iDnes.cz*. 9. 11. 2017. Dostupné z: <https://zpravy.idnes.cz/milos-zeman-prezident-rakovina-svatopluk-bartik-fbe-/domaci.aspx?c=A171109_202238_domaci_hm1>.

³⁹ To ovšem neznamená, že by ustanovení zůstala mrtvou literou. § 103 byl v minulosti aplikován např. v souvislosti s urážkami iránského šáha novináři z Kolína nad Rýnem v 60. letech, nebo s článkem napadajícím švýcarskou prezidentku Micheline Calmy-Rey uveřejněným v Bavorsku v 80. letech.

⁴⁰ Více viz BÍLKOVÁ, Veronika. Thou shalt not Insult the (Foreign) Head of State? *EJIL:Talk!* 28. 4. 2016. Dostupné z: <<http://www.dailymail.co.uk/news/article-3542089/Merkel-accused-kowtowing-Turkey-allowing-prosecution-German-comic-insulted-Erdogan-vowing-scrap-outdated-law-2018.html>>.

⁴¹ Herczeg báseň přeložil následovně: „Prezident Erdogan je blbec a zbabělec, který páchne hůře než Döner Kebab, dokonce hůře než prasečí prd. Erdogan je muž, který v gumové masce bije dívky, nejráději by chtěl šukat kozy a potlačovat menšiny; zatímco týrá Kurdy stejně jako křesťany a sleduje dětskou pornografii. Když nemůže usnout, tak místo počítání oveček provozuje felaci se stovkou ovcí. A jak si zpívá každý Turek, Erdogan je prezident s malým penisem, hloupá svině a vrásčitý hulvát. Každý od Ankary až po Istanbul ví, že Erdogan je gay a perversní, zavšivený zoofil. [...] Erdoganova hlava je prázdná jako jeho varlata a přitom je hvězdou každé sexuální orgie, která končí teprve tehdy, když ho jeho pohlavní úd při močení pálí. Tak to je Recep Erdogan, turecký prezident.“ Viz HERCZEG, Jiří. Případ Erdogan a meze přijatelné kritiky veřejně činných osob, s. 24.

⁴² Cit. in CHARLETON, Corey. Merkel accused of ‚kowtowing‘ to Turkey after allowing prosecution of a German comic who insulted Erdogan – then vowing to scrap the outdated law by 2018. *Daily Mail*. 15. 4. 2016.

⁴³ Germany drops Turkey President Erdogan insult case. *BBC.com*. 4. 10. 2016. Dostupné z: <<http://www.bbc.com/news/world-europe-37554167>>.

schválil novelu trestního zákona, která bez dalšího k 1. 1. 2018 ruší § 103. To nemá vliv na § 90 kriminalizující urážku prezidenta SRN, který zůstává v platnosti, byť prakticky není využíván. Erdogan paralelně v Německu podal občanskoprávní žalobu, s níž byl úspěšnější. Již v květnu 2016 zemský soud v Hamburku předběžně zakázal Böhmermannovi zveřejňovat větší část textu písně, v únoru 2017 pak tento zákaz potvrdil.⁴⁴ Za zmínku stojí, že v návaznosti na kauzu *Böhmermann* začalo dekriminlizaci urážky cizí hlavy státu připravovat vedle Německa také Nizozemí.⁴⁵

Velké oblíbě se naopak trestný čin urážky vlastní hlavy státu těší zrovna v Turecku.⁴⁶ Zde je úprava obsažena v § 299 trestního zákona (zákon č. 5237 z roku 2004, v novele z roku 2005), který za urážku prezidenta předvídá trest odnětí svobody v délce od jednoho do čtyř let, respektive od 14 do 56 měsíců v případě urážky učiněné veřejně. Stíhání vyžaduje souhlas ministerstva spravedlnosti, které ale k jeho udílení přikračuje poměrně často. Počet trestních řízení podle § 299 výrazně vzrostl za vlády prezidenta Erdogana. Např. v roce 2016 bylo zahájeno 4.936 nových řízení a 1.080 lidí si vyslechlo odsuzující rozsudek; celkový počet prošetřovaných kauz pak dosáhl až neuvěřitelného čísla 46.193, většinu z nich ale ministerstvo nedovolilo dovést k soudu.⁴⁷ Po neúspěšném pokusu o převrat v létě 2016 prezident Erdogan oznámil, že nechá řízení podle § 299 zastavit,⁴⁸ reálně se ale ustanovení v zemi začalo využívat v ještě větší míře.

Obdobná situace existuje v Thajsku.⁴⁹ Zde je povinnost prokazovat králi úctu zakotvena přímo v Ústavě, podle níž se „*král bude těšit [...] uctívání [...] a nikdo [ho] nesmí vystavit jakémukoli obvinění či žalobě*“ (článek 6). Trestní zákon v návaznosti na to uvádí, že „*kdokoli očerňuje, uráží, nebo ohrožuje krále [...], bude potrestán odnětím svobody od tří do patnácti let*“ (§ 112). Stejná sankce hrozí v případě urážky královny, následníka trůnu či regenta. § 112 se vztahuje na žijící i již zesnulé panovníky. Ustanovení je pravidelně využíváno proti představitelům opozice a jiným kritikům režimu, přičemž tresty jsou někdy opravdu drakonické. Např. v červnu 2017 byl za urážku krále odsouzen obchodník Vičaj Tchepong, který na Facebooku zveřejnil deset zpráv a fotografií údajně znevažujících královskou rodinu. Za to mu byl vyměřen trest odnětí svobody v délce 70 let (10 x 7 let uložených za každou zprávu či fotku), protože se ale přiznal, byl trest zkrácen na „pouhých“ 35 let.⁵⁰

5. Urážka hlavy státu v zahraničí – obecný přehled

Příklady rozvedené v předchozí kapitole ukazují, že stíhání urážky hlavy státu zdaleka není tématem jen pro právní historiky, jak by se mohlo zdát z úvodních kapitol článku. Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE) nechala na jaře 2017 zpracovat

⁴⁴ German Comedian Is Told Not to Repeat Lewd Lines About Erdogan. *New York Times.com*. 10. 2. 2017. Dostupné z: <<https://www.nytimes.com/2017/02/10/world/europe/jan-bohmermann-recep-tayyip-erdogan-poem.html>>.

⁴⁵ Dutch to scrap ban on insulting foreign heads of state. *DutchNews.nl*. 20. 4. 2016. Dostupné z: <<http://www.dutchnews.nl/news/archives/2016/04/dutch-to-scrap-ban-on-insulting-foreign-heads-of-state/>>.

⁴⁶ Více viz Venice Commission. *Opinion on Articles 216, 299, 301 and 314 of the Penal Code of Turkey*. Opinion No. 831/2015, CDL-AD(2016)002, 15 March 2016.

⁴⁷ Politics: 1,080 convicted in Erdoğan 'insult cases in Turkey last year. *DailyNews.com*. 28. 6. 2017. Dostupné z: <<http://www.hurriyetdailynews.com/1080-convicted-in-erdogan-insult-cases-in-turkey-last-year-114850>>.

⁴⁸ Erdogan stáhne žaloby pro urážku své osobnosti. *Novinky.cz*. 30. 7. 2016. Dostupné z: <<https://www.novinky.cz/zahranici/blizky-a-stredni-vychod/410623-erdogan-stahne-zaloby-pro-urazku-sve-osobnosti.html>>.

⁴⁹ STRECKFUSS, David. Kings in the Age of Nations: The Paradox of Lèse-Majesté as Political Crime in Thailand. *Comparative Studies in Society and History*. 1995, Vol. 33, No. 3, s. 445–475.

⁵⁰ V Thajsku odsoudili na 35 let muže za urážku krále na Facebooku. *Novinky.cz*. 9. 6. 2017. Dostupné z: <<https://www.novinky.cz/zahranici/svet/440398-v-thajsku-odsoudili-na-35-let-muze-za-urazku-krale-na-facebooku.html>>.

podrobnou studii legislativy týkající se různých forem hanobení a urážek, včetně hanobení vlastní či cizí hlavy státu v 57 členských státech OBSE, které zahrnují celou Evropu, středoasijské státy bývalého Sovětského svazu, Kanadu a USA.⁵¹

Studie zdokumentovala, že urážka vlastní hlavy státu je trestná v 24 státech,⁵² přičemž úpravy lze rozdělit do dvou kategorií. První zahrnuje klasický trestný čin urážky majestátu (*lese-majesty*), který lze najít v části monarchií západní Evropy (Belgie, Dánsko, Nizozemí aj.). Trestní sazby zde bývají poměrně vysoké, v řádu několika let, úprava se ale využívá sporadicky, nejčastěji v případech osobních útoků, obvykle se sexuální podtextem, proti panovníkovi; výjimkou není nahrazení vězení peněžitým trestem. Druhá kategorie zahrnuje republikánské úpravy hanobení hlavy státu. Ty jsou naopak běžnější ve východní Evropě a střední Asii (Bělorusko, Polsko, Řecko, Tádžikistán, Uzbekistán aj.). Zde bývají sankce nastaveny mírněji, vždy – s výjimkou Řecka – jsou ale vyšší než v případě urážky soukromých osob. Míra využívání ustanovení se vzájemně liší, v zemích, kde má prezident silné postavení, jako je výše uvedené Turecko, k němu ale dochází poměrně často.

Hanobení či urážka cizí hlavy státu jsou trestné v 18, respektive po změně úpravy v Německu nyní v 17 státech.⁵³ Může překvapit, že tato množina není prostou podmnožinou skupiny států kriminalizujících hanobení vlastní hlavy státu. I když se obě množiny významně překrývají, existují podle OBSE státy, kde je trestné hanobit jen vlastní hlavu státu (Bělorusko, Itálie, Španělsko), stejně jako státy, kde je naopak trestné hanobit jen cizí hlavu státu (Kypr, Norsko, Švýcarsko). Možnost stíhání za hanobení hlavy cizího státu je často navázána na určité dodatečné podmínky, jak jsme to viděli již v případě německé úpravy. Mezi tyto podmínky typicky patří souhlas vlády nebo určitého ministerstva, existence diplomatických vztahů či prokázání významu stíhání pro zajištění dobrých mezinárodních vztahů.

Ustanovení jsou opět využívána s různou intenzitou, málokdy se ale jedná o zcela mrtvou úpravu. Některé případy jsou poměrně kuriózní. Třeba v roce 2010 dala švýcarská vláda souhlas ke stíhání aktivisty, který v Ženevě vylepil obrázek libyjského vůdce Muamara Kaddáfího s nápisem „*Chce zničit Švýcarsko*“. O pár měsíců dříve přitom Kaddáfí předložil v OSN návrh na zrušení Švýcarska a jeho rozdělení podle jazykových hranic. Státní zastupitelství vyšetřování nakonec zastavilo, již samotný fakt, že k němu mohlo dojít, je ale vcelku zajímavý.⁵⁴

Pro země mimo OBSE podrobný přehled jejich „hanobící“ legislativy neexistuje, výše uvedený příklad Thajska ale ukazuje, že trestní postih za urážky vlastní či cizí hlavy státu rozhodně není omezen jen na země bývalého západního a východního bloku. Značně přísná úprava existuje hlavně v arabských, respektive obecněji muslimských státech, zejména monarchiích (Jordánsko, Malajsie, Maroko, Saúdská Arábie). Třeba v posledně zmíněné zemi je jakýkoli útok, včetně verbálního, namířený proti panovníkovi považován za formu terorismu a hrozí za něj odpovídající, tedy značně vysoká, sankce.

⁵¹ GRIFFEN, Scott (ed.), *Defamation and Insult Laws in the OSCE Region: A Comparative Study*. OSCE, 2017.

⁵² Jde o Andorru, Ázerbájdžán, Bělorusko, Belgii, Dánsko, Island, Itálii, Kazachstán, Maltu, Monako, Německo, Nizozemí, Polsko, Portugalsko, Řecko, San Marino, Slovinsko, Španělsko, Švédsko, Tádžikistán, Turecko, Turkmenistán, Uzbekistán a Vatikán. Viz ibidem, s. 16. Hanobení prezidenta je stíháno také v Litvě, jedná se ale o správní delikt. Ibidem, s. 17.

⁵³ Jde o Andorru, Dánsko, Estonsko, Island, Kypr, Makedonii, Nizozemí, Norsko, Polsko, Portugalsko, Řecko, San Marino, Slovinsko, Švédsko, Švýcarsko, Turecko a Vatikán. Viz ibidem, s. 23.

⁵⁴ Více viz Posters linking Gaddafi and crime spark inquiry. *Swissinfo.ch*. 25. 10. 2010. Dostupné z: <<https://www.swissinfo.ch/eng/posters-linking-gaddafi-and-crime-spark-inquiry/28630306>>; Case over Gaddafi poster in Geneva abandoned. *Swissinfo.ch*. 5. 8. 2011. Dostupné z: <<http://www.swissinfo.ch/eng/case-over-gaddafi-poster-in-geneva-abandoned/30845392>>.

Navzdory tomu, že hanobení hlav států zůstává přítomno v právních řádech tolika států, lze, přinejmenším (ale nejen⁵⁵) v evropském prostoru, vysledovat trend postupného opouštění nebo alespoň zmírňování této úpravy. O změnách v ČR a v Německu již byla řeč, nejde ale o jediné případy. Např. Francie zrušila zvláštní ustanovení týkající se urážky hlavy státu, které zakotvoval zákon o svobodě tisku z roku 1881 (§ 26), v roce 2013.⁵⁶ Ustanovení týkající se cizí hlavy státu, jež figurovalo ve stejném zákoně (§ 36), bylo zrušeno o devět let dříve. Skotský parlament zas v roce 2010 vypustil z trestního zákona trestný čin tzv. *leaving-making* (§ 51). Během debaty se ukázalo, že mnozí poslanci vůbec netušili, co se pod daným výrazem, který nebyl v zákoně definován, skrývá a že jde o zločin urážky panovníka. Důvodem bylo to, že ustanovení nebylo aplikováno od roku 1715 a mělo se za mrtvé.⁵⁷

Maďarsko šlo ještě dále a již v roce 1994 zrušilo obecné ustanovení o urážce veřejných činitelů. Takové ustanovení v některých právních řádech, od roku 2013 třeba tom francouzském, zastřešuje verbální trestné činy proti všem veřejným činitelům, mezi něž se samozřejmě řadí také hlava státu. Určitá nerovnost zde tedy zůstává zachována, již ale nedává zvláštní postavení nejvyššímu představiteli státu. V některých právních řádech diferenciace mizí úplně. Taková je momentálně, vedle Maďarska, situace z velké části i v České republice, jak jsme viděli v předchozí kapitole.

Některé státy ustanovení kriminalizující hanobení hlavy státu ruší, jiné postupně omezují jejich používání, popřípadě za ně ukládají spíše symbolické tresty. Např. v Německu Spolkový ústavní soud již v roce 2000 prohlásil, že znaky trestného činu urážky prezidenta SRN podle § 90 trestního zákona nemůže nikdy naplnit kritika zaměřená na politickou činnost prezidenta, ať je jakkoli ostrá.⁵⁸ V Dánsku, kde trestní zákon předvídá za urážku panovníka dvojnásobnou sankci oproti urážce soukromé osoby (§ 115 a 267), byl podle dostupných zdrojů za celou historii podniknut jediný pokus o zahájení stíhání na tomto základě. Stalo se tak v roce 2011, kdy skupina aktivistů hnutí *Greenpeace* údajně narušila klid královny tím, že na večeri pořádané u příležitosti Konference OSN o klimatické změně rozvinula transparenty. Stíhání skončilo osvobozením aktivistů v daném bodě.⁵⁹

V dalších zemích (Itálie, Nizozemí, Polsko či Španělsko) ke stíhání dochází častěji a některá vyústí v odsouzení, standardně jsou ale ukládány nízké tresty, obvykle peněžité povahy. Příkladem je případ muže, který v roce 2007 nazval nizozemskou královnu Beatrix „děvkou“ – za to strávil týden ve vězení a musel zaplatit 400 eur. V roce 2016 zas jiný muž veřejně urážel Beatricina syna a nástupce, krále Viléma-Alexandra, kterého označil za vraha, zloděje a sexuálního násilníka – vysloužil si měsíc ve vězení.⁶⁰ Tyto kauzy současně dokumentují, že, jak již bylo řečeno, v demokratických státech bývá trestný čin hanobení hlavy státu využíván jen v případě osobních, zejména sexuálních urážek.

Nespadá-li případ do této kategorie, samy hlavy státu mnohdy iniciují zastavení řízení. To se stalo třeba v sousedním Polsku, když zde v lednu 2016 mladý blogger zveřejnil na

⁵⁵ Ke zmírnění právní úpravy v této oblasti přistoupila nedávno třeba Indonésie, kde v roce 2006 prohlásil Ústavní soud ustanovení kriminalizující urážku hlavy státu (§ 134 trestního zákona) za protiústavní a jako takové je zrušil. Viz též ROYAN, Naomita. Increasing Press Freedom in Indonesia: The Abolition of the Lese Majeste and “Hate Sowing” Provisions. *Australian Journal of Asian Law*. 2008, Vol. 290, No. 2, s. 290–311.

⁵⁶ Le délit d'offense au chef de l'Etat supprimé par le Parlement, *LesEchos.fr*. 26. 7. 2013. Dostupné z: <https://www.lesechos.fr/26/07/2013/LesEchos/21487-012-ECH_le-delit-d-offense-au-chef-de-l-etat-supprime-par-le-parlement.htm>.

⁵⁷ The Scottish Parliament, Justice Committee. *Criminal Justice and Licensing (Scotland) Bill: Stage 2*, 20. 4. 2010.

⁵⁸ Viz PEN. *Defamation And 'Insult': Writers React*. October 2007, s. 1.

⁵⁹ COP-15 activists in lèse majesté case. *Politiken.dk*. 1. 3. 2011. Dostupné z: <<https://politiken.dk/news/english/art4998810/COP-15-activists-in-legravese-majeste%C3%A9-case>>.

⁶⁰ GRIFFEN, Scott (ed.). *Defamation and Insult Laws in the OSCE Region: A Comparative Study*, s. 178.

Youtube nahrávku z kladení květin u pomníku polského politika Romana Dmowského prezidentem Andrzejem Dudou. Nahrávka, puštěná pozpátku, vyvolávala dojem, že prezident květiny z pomníku krade a ještě je při tom opilý.⁶¹ Státní zástupce chtěl údajně blogera obvinít podle § 135(2) polského trestního zákona za veřejné znevažování prezidenta, za což by mu hrozil trest odnětí svobody až na tři roky, sám prezident Duda se ale postavil proti stíhání.⁶² Jak jsme viděli výše na příkladu Turecka či Thajska, k posunu směrem ke zmírňování úpravy nedochází všude, což lze přičíst jak odlišným kulturním tradicím, tak vnímání pozice panovníka či prezidenta v příslušných zemích. Platí, že čím více je hlava státu pojmána jako nedotknutelný symbol či absolutní vládce, tím menší je ochota její hanobení dekriminlizovat.

6. Urážka hlavy státu z pohledu mezinárodního práva

Z pohledu mezinárodního práva vyvolává (de/re)kriminalizace hanobení vlastní či cizí hlavy státu různé otázky. Jedna se týká toho, zda mezinárodní právo ukládá státu povinnost zajistit představitelům cizích států zvláštní ochranu a zda zrušení skutkové podstaty hanobení cizí hlavy státu není s touto povinností v rozporu. Tato otázka byla diskutována během procesu přípravy změny právní úpravy v Německu v letech 2016–2017 a odpověď byla jednoznačná: ano, stát má povinnost zajistit představitelům cizích států, primárně těm přítomným na jeho území, zvláštní ochranu, součástí tohoto závazku ale rozhodně není nutnost zavést specifický trestněprávní postih osob urážejících tyto představitele, jsou-li k dispozici jiné dostatečné nástroje (trestní postih podle obecného ustanovení o pomluvě, občanskoprávní žaloba pro utržení na cti apod.).⁶³

Další otázky, které vyvstávají, se týkají hodnocení úpravy z hlediska práva lidských práv. Kříží se zde totiž dva důležité chráněné zájmy – zájem na zajištění svobody projevu, včetně projevu kritického, na straně jedné, a zájem na ochraně pověsti a soukromí člověka, jenž navíc může být vnímán jako významný státní symbol, na straně druhé. To, že ani jeden z těchto zájmů nemá automaticky přednost, se odráží v úpravě práva na svobodu projevu i práva na respektování soukromého života. Obě tato práva jsou v lidskoprávních katalozích standardně pojímána jako práva relativní, což znamená, že je možné je určitým způsobem omezit. Omezení ale vždy musí mít jasně vyjádřený právní základ (legalita), musí sledovat legitimní cíl (legitimita) a musí být nezbytná a přiměřená dosažení tohoto cíle (nezbytnost). S touto úpravou by bylo těžko slučitelné např. řešení, které by hlavu státu zcela zbavovalo možnosti bránit se právní cestou proti pomluvě, nebo řešení, jež by naopak umožnilo stíhat jakékoli výroky namířené proti vrcholným představitelům státu. Řešení na škále mezi těmito extrémny již vyžaduje podrobnější zvážení všech okolností.

K takovému zvážení měl opakovaně příležitost Evropský soud pro lidská práva (ESLP), jehož judikatura také přímo ovlivnila některé legislativní změny realizované během posledních let, zejména změny ve Francii. Francie,⁶⁴ jak již víme, dlouho kriminalizovala

⁶¹ Nahrávka je online dostupná z: <https://www.youtube.com/watch?v=3Rzoo5_M9LM> [cit. 2017-09-29].

⁶² Policja w mieszkaniu internauty „Kuca” za żarty z prezydenta Dudy. *Pikio.pl*. 27. 1. 2016. Dostupné z: <<http://pikio.pl/policja-w-mieszkaniu-internauty-kuca-za-zarty-z-prezydenta-dudy/>>. Státní zástupce později uvedl, že obvinění zvažoval v souvislosti s jiným jednáním blogera, ve veřejném povědomí ale zůstala interpretace představená v textu.

⁶³ Andreas Zimmermann, Robert Pfeiffer, President Erdogan versus Jan Böhmmermann: Do Bad Poems Make Bad Law? – Reforming the Defamation of Foreign Heads of States under German Criminal Law. *EJIL:Talk!* 23. 6. 2017. Dostupné z: <<https://www.ejiltalk.org/president-erdogan-versus-jan-bohmmermann-do-bad-poems-make-bad-law-reforming-the-defamation-of-foreign-heads-of-states-under-german-criminal-law/>>.

⁶⁴ Viz též DE BELLESCIZE, Diane. La France et l'article 10 de la Convention européenne de sauvegarde des droits de l'homme

urážku vlastní i cizí hlavy státu (§ 26 a § 36 zákona o svobodě tisku z roku 1881). Obě ustanovení se stala předmětem přezkumu ESLP. Nejprve, v roce 2002, se Soud zabýval stíháním za urážku cizí hlavy státu podle § 36, a to v kauze *Colombani a ostatní*.⁶⁵

Stěžovatelé, novináři Jean-Marie Colombani a Eric Incyan, zveřejnili v roce 1995 v deníku *Le Monde* článek, ve kterém popisovali obchod s hašišem v Maroku a kritizovali malý zájem marockých orgánů, včetně krále Hasana II., s tímto obchodem účinně bojovat. Vycházel při tom ze studie, kterou si u jedné odborné organizace zabývající se drogovou problematikou objednala Evropská komise. V řízení, zahájeném na podnět marockého krále, byli nejprve zproštěni obžaloby, odvolací soud ale rozhodnutí zvrátil a odsoudil je oba k peněžité pokutě. Když novináři neuspěli s kasační stížností, obrátili se, společně s deníkem *Le Monde*, k ESLP. Dovolávali se porušení článku 10 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, který garantuje svobodu projevu. Francie zásah do práva nepopírala, tvrdila ale, že se jedná o omezení splňující výše uvedené podmínky legality, legitimity a nezbytnosti.

ESLP dal, v jednomyslném rozhodnutí, za pravdu stěžovatelům a konstatoval, že k porušení článku 10 skutečně došlo. Zásah do jejich svobody projevu totiž sice měl právní základ (§ 36 zákona o svobodě tisku) a sledoval legitimní cíl (ochrana pověsti a práv jiných, zde marockého krále), nebyl ale nezbytný, respektive přiměřený dosažení tohoto cíle. ESLP v této souvislosti zdůraznil jednak zvláštní roli tisku, jemuž připadá úloha „sdělovat [...] informace a myšlenky týkající se všech otázek obecného zájmu“,⁶⁶ jednak skutečnost, že hranice přijatelné kritiky jsou širší v případě politiků, kteří „se nezbytně a vědomě vystavují pozorné kontrole svých činů a kroků, [...] a musejí tak projevovat více tolerance“.⁶⁷

Rozsudek obsahuje také obecnější kritiku právního rámce. Soud nejprve poukázal na to, že při stíhání urážky hlavy cizího státu je vyloučen důkaz pravdy (*exceptio veritatis*), což označil za „*excesivní opatření*“.⁶⁸ Následně šel ještě o krok, respektive skok, dále, když prohlásil, že „*aplikace článku 36 [...] poskytuje zvláštní právní postavení hlavám států, které chrání před jakoukoli kritikou na základě jejich funkce či statusu, bez ohledu na to, zda je kritika oprávněná. To [...] dává cizím hlavám států zvláštní privilegium, které je jen těžko slučitelné s moderní praxí a politickými koncepcemi. [...] toto privilegium překračuje hranice toho, co je nezbytné k dosažení cíle [udržení přátelských vztahů mezi státy]*“.⁶⁹ V závěru Soud uvedl, že „*trestný čin urážky cizí hlavy státu má tendenci vést k omezení svobody projevu, aniž by existovala jakákoli „naléhavá společenská potřeba“, jež by takové omezení ospravedlnila*“.⁷⁰ Ačkoli rozsudek ve věci *Colombani* nebyl ve Francii přijat nekriticky,⁷¹ došlo na jeho základě v roce 2004 ke zrušení trestného činu urážky cizí hlavy státu.⁷²

(L'emprise de la Convention européenne des droits de l'homme sur la jurisprudence et la législation française). *Revue trimestrielle des droits de l'homme*. 2015, Vol. 61, s. 225–266.

⁶⁵ CEDH, *Colombani et autres c. France*, Application No. 51279/99, 25. 6. 2002.

⁶⁶ *Ibidem*, § 55.

⁶⁷ *Ibidem*, § 56.

⁶⁸ *Ibidem*, § 66.

⁶⁹ *Ibidem*, § 68.

⁷⁰ *Ibidem*, § 69.

⁷¹ Pařížský odvolací soud v kauze prezidentů Čadu Idrisse Debyho, Konga Denise Sassou Nguesso a Gabúnu Omara Bonga názor ESLP o nekompatibilitě § 36 zákona o svobodě tisku a článku 10 Evropské úmluvy v červenci 2002 odmítl. Tím se též vymezil vůči nižšímu soudu, který v kauze afrických prezidentů rozhodoval v dubnu 2001 a dospěl k podobným závěrům jako ESLP v případě *Colombani* (ESLP také na tento rozsudek odkazoval, viz *Ibidem*, § 67). Viz „Noir Silence“: Deby, Bongo et Sassou Nguesso déboutés. OBS. 3. 7. 2002. Dostupné z: <<https://www.nouvelobs.com/societe/20020703.OBS7243/noir-silence-deby-bongo-et-sassou-nguessou-deboutes.html>>.

⁷² *Loi No. 2004-204 du 9 mars 2004 portant sur l'adaptation de la justice aux évolutions de la criminalité* (známý též jako *loi Perben II*).

O desetiletí později, v roce 2013, se ESLP zabýval aplikací § 26 francouzského zákona o svobodě tisku týkajícího se urážky vlastní hlavy státu, a to v případě *Eon*.⁷³ Tentokrát nešlo o první kauzu na dané téma, již dříve ESLP posuzoval stížnosti osob odsouzených za urážku vlastní hlavy státu v Turecku a ve Španělsku.

Turecká úprava, konkrétně § 158 starého trestního zákona (předchůdce § 299 trestního zákona z roku 2004) se dostala k ESLP v roce 2007, v kauzách *Artun a Güvener*⁷⁴ a *Güzel*.⁷⁵ V prvním případě došlo k odsouzení dvou novinářů deníku *Miliyet* k trestu odnětí svobody na 16 měsíců za zveřejnění dvou článků kritizujících turecké úřady, včetně tehdejšího prezidenta Süleymana Demirela, za to, že neudělali dost pro prevenci a zmírnění následků zemětřesení, jež zemi postihlo v srpnu 1999. Ve druhém případě byl stěžovatel, politik jedné z opozičních stran Hasan Celal Güzel, opakovaně obviněn, byť nakonec ne odsouzen, za články v tisku namířené proti politice prezidenta Demirela.

V obou případech konstatoval ESLP porušení článku 10 Evropské úmluvy z toho důvodu, že zásahy do svobody projevu nebyly nezbytné k dosažení legitimního cíle, tj. ochrany práv jiných. Opět se přitom neomezil jen na konkrétní kauzy, ale předložil širší kritiku právního rámce. Zde přímo navázal na případ *Colombani* a konstatoval, že závěry stanovené v tomto případě ve vztahu ke kriminalizaci urážky cizí hlavy státu „*platí tím spíše, pokud jde o zájem státu chránit pověst své vlastní hlavy státu: takový zájem nemůže ospravedlnit to, aby jí byla uděleno privilegium či zvláštní ochrana vůči právu informovat a vyjádřit názor na ni*“.⁷⁶ Soud též připomněl Deklaraci Výboru ministrů Rady Evropy o svobodě politické debaty v médiích⁷⁷ z roku 2004, která vyzývala státy, aby za urážky v tisku nikdy neukládaly tresty odnětí svobody, ale řešily je alternativními tresty. Turecko, jak víme, úpravu nezměnilo, a naopak ji, po nástupu prezidenta Erdogana, začalo využívat aktivněji než kdy dříve.

Španělsko kriminalizuje urážku krále, který je Ústavou označen za „*symbol jednoty a trvalosti [státu]*“ [článek 56(1)], v § 490 trestního zákona. V roce 2005 byl na základě tohoto ustanovení odsouzen k jednomu roku vězení a ke zbavení pasivního volebního práva po dobu výkonu trestu baskický politik Otegi Mondragon.⁷⁸ Stalo se tak za výroky, v nichž španělského krále Juana Carlose I. označil – v souvislosti s policejní operací namířenou proti baskickým separatistům – za „*osobu, která řídí mučitele, obhazuje mučení a vnucuje svůj monarchický režim našemu lidu skrze mučení a násilí*“.⁷⁹ ESLP i tentokrát konstatoval porušení článku 10 Evropské úmluvy dané tím, že omezení svobody projevu nebylo nezbytné. Připomenul také kauzy *Colombani* a *Artun a Güvener* a podotkl, že navzdory rozdílům mezi republikami a monarchiemi „*jsou principy stanovené v judikatuře [Soudu] platné i ve vztahu k monarchiím typu Španělska. [...] [T]o, že král [...] představuje symbol jednoty státu, by ho nemělo chránit před veškerou kritikou*“.⁸⁰ Soud konečně zopakoval i výzvu k tomu, aby se státy při stíhání zločinu pomluvy, zejména v oblasti politického projevu, zdržely ukládání přísnějších trestů, zejména trestů odnětí svobody. Španělsko na rozsudek zareagovalo podobně jako Turecko, tj. úpravu zachovalo.

⁷³ CEDH, *Eon c. France*, Application No. 26118/10, 14. 3. 2014.

⁷⁴ ECtHR, *Artun and Güvener v. Turkey*, Application No. 75510/01, 26. 6. 2007.

⁷⁵ ECtHR, *Güzel v. Turkey*, Application No. 6586/05, 24. 7. 2007.

⁷⁶ ECtHR, *Artun and Güvener v. Turkey*, § 31.

⁷⁷ Declaration on freedom of political debate in the media, adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 12 February 2004.

⁷⁸ ECtHR, *Otegi Mondragon v. Spain*, Application No. 2034/07, 15. 3. 2011.

⁷⁹ Ibidem, § 10.

⁸⁰ Ibidem, § 56.

Na pozadí těchto případů dorazil v roce 2013 k ESLP případ *Eon*, ve Francii známý podle klíčového výroku „*Casse-toi, pauv'con*“ (Táhni, debile). Výrok pronesl v únoru 2008 tehdejší prezident Nicolas Sarkozy během zemědělské výstavy k jednomu ze zemědělců, který mu odmítl podat ruku. V srpnu 2008, když byl Sarkozy na návštěvě města Laval, dal místní občan, Hervé Eon, nápis na transparent, který rozvinul v davu vítajícím prezidenta. Za to byl podle § 26 Zákona o svobodě tisku odsouzen k pokutě 30 eur. Lavalský soud v odůvodnění uvedl, že rozvinutí transparentu bylo zjevně urážlivé, protože pokud by pan Eon nechtěl prezidenta urazit, ale jen napomenout za neslušné vyjadřování na veřejnosti, byl by na transparent před citovaný výrok připojil „*toto se neříká*“.⁸¹

Pan Eon se obrátil k ESLP, který dospěl k závěru, že navzdory mírné sankci nebyl zásah do svobody projevu proporcionální sledovanému cíli, tj. ochraně pověsti jiných, a tím pádem nebyl ani nezbytný – došlo tedy opět k porušení článku 10 Evropské úmluvy. Soud zdůraznil hlavně to, že kritika prezidenta nemířila na jeho soukromí, ale orientovala se na známý veřejný výrok, a také to, že trestní postih osob za projevy daného typu by mohlo mít „*odrazující vliv vůči satirickým komentářům týkajícím se společenských témat, které mohou sehrávat významnou roli ve svobodné debatě o otázkách obecného zájmu*“.⁸² Zajímavé je, že na rozdíl od předchozích případů se Soud vyhnul obecnému komentáři francouzské právní úpravy, přesněji řečeno explicitně prohlásil, že takový komentář není na místě, protože „*trestní kvalifikace [...] neměla žádný zvláštní vliv, ani neposkytla zvláštní privilegium dotčené hlavě státu ve vztahu k právu sdělovat informace a sdílet názory na ni*“.⁸³

V odůvodnění tohoto závěru vyšel Soud z velmi úzkého čtení předchozích případů, které se zaměřilo výlučně na roli tisku (pan Eon pro tisk nepracoval) a na vyloučení důkazu pravdy (důkaz byl možný). Zcela přitom zůstaly opomenuty obecné postřehy na adresu zvláštní právní úpravy urážky hlavy státu. Je-li existence takové úpravy, jak Soud konstantně judikoval do té doby, problémem a byl-li stěžovatel odsouzen právě na základě takové úpravy, není zcela jasné, proč právě v jeho případě to nemá na kauzu žádný vliv a nedává to hlavě státu žádné privilegium. Zvláštní je také fakt, že navzdory tomu, že Soud nekritizoval francouzskou právní úpravu, že přijal argumentaci národních soudů, podle níž stěžovatel jistě zamýšlel prezidenta urazit, a že zdůraznil mírnost sankce, nakonec se téměř jednomyslně přiklonil k závěru o porušení Evropské úmluvy. Jako určitý paradox konečně může působit to, že zatímco Turecko a Španělsko, jejichž úpravu ESLP explicitně kritizoval, tuto úpravu zachovaly, Francie, která se předmětem přímé kritiky nestala, v návaznosti na rozsudek v případě *Eon* trestný čin urážky vlastní hlavy státu zrušila.⁸⁴

ESLP není jediným mezinárodním orgánem, který se vyjadřoval ke kriminalizaci urážky hlavy státu, byt' právě on této otázce nepochybně věnoval největší pozornost. Okrajově se jí ale dotkly rovněž orgány jiné, např. Výbor OSN pro lidská práva (VLP).⁸⁵ V Obecném komentáři č. 34 z roku 2011, věnovaném právu na svobodu názoru a projevu podle článku 19 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech,⁸⁶ uvedl VLP,

⁸¹ Viz CEDH, *Eon c. France*, § 9.

⁸² *Ibidem*, § 61.

⁸³ *Ibidem*, § 55.

⁸⁴ Důvodová zpráva převzala i argumentaci ESLP, když uvedla: „*I když si prezident republiky zjevně zasloužil respekt svých spoluobčanů, takovéto ustanovení odchylné se od obecného práva se v moderní demokracii již nezdá ospravedlnitelné.*“ Cit. in *Le délit d'offense au chef de l'État bientôt supprimé. Le Monde.fr*. 27. 3. 2013. Dostupné z: <http://www.lemonde.fr/politique/article/2013/03/27/le-delit-d-offense-au-chef-de-l-etat-bientot-supprime_3148883_823448.html>.

⁸⁵ Viz též MCGONAGLE, Tarlach – DONNERS, Yvonne (eds). *The United Nations and Freedom of Expression and Information*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.

⁸⁶ UN Doc. CCPR/C/CG/34, *General comment No. 34. Article 19: Freedoms of opinion and expression*, 12 September 2011.

že „všechny veřejně činné osoby, včetně těch zastávajících nejvyšší politické pozice, jako jsou hlavy státu a vlády, jsou legitimním předmětem kritické a politické opozice“.⁸⁷ V této souvislosti vyjádřil VLP znepokojení nad zákony upravujícími mj. *lese-majesty* a urážky hlavy státu.⁸⁸ Podtrhl přitom, že zákon nesmí ukládat přísnější sankce „výlučně na základě identity dotčené osoby“.⁸⁹ Dále Obecný komentář obsahuje výzvu k tomu, aby smluvní strany Paktu „*zvážily dekriminalizaci hanobení*“⁹⁰ a aby ty, které hanobení kriminalizují, přikračovaly k trestnímu postihu jen v těch nejzávažnějších případech a aniž by se uchýlovaly k uložení trestu odnětí svobody, který „*nikdy není odpovídající sankcí*“.⁹¹

Stejný postoj zaujal VLP v konkrétních kauzách, které se k němu dostaly. Patří mezi ně např. kauza *Rafael Marques de Morais v. Angola*,⁹² v níž byl angolský novinář Rafael Marques de Morais odsouzen k podmíněnému trestu odnětí svobody na šest měsíců a peněžitě pokutě za sérii článků, v nichž kritizoval politiku angolského prezidenta José Eduarda dos Santos. V článcích prezidenta mj. obvinil z toho, že je zodpovědný „*za zničení země a katastrofální stav státních institucí*“⁹³ a že za jeho vlády se v zemi rozšířila nekompetence a korupce. VLP dospěl k závěru, že Angola porušila stěžovatelovo právo na svobodu projevu. Obdobně jako ESLP argumentoval významem tisku v demokratické společnosti a upozornil také na fakt, že prezident, coby veřejný činitel, musí být připraven čelit kritice a projevům nesouhlasu. Na rozdíl od ESLP se ale VLP vyhnul obecné kritice angolské právní úpravy a své závěry opřel primárně o výši sankce, která mu přišla nepřiměřená, a o absenci možnosti tzv. důkazu pravdy.⁹⁴ Určité prvky obecnější kritiky lze naopak nalézt ve stanoviscích VLP k národním zprávám předkládaným státy, např. Zambii,⁹⁵ byť tak daleko jako ESLP Výbor nezachází.

7. Zpět do České republiky

Vraťme se nyní zpět do České republiky, k návrhu na doplnění trestního zákona o trestný čin hanobení prezidenta republiky předloženému na konci roku 2016. Předkladatelé návrh odůvodnili tím, že „*v současné době jsme stále častěji svědky urážek hlavy státu, [...], avšak adekvátní ochrana zde chybí a proto je třeba [...] přetrženou kontinuitu ochrany prezidenta republiky v rovině práva veřejného opět do právního řádu začlenit*“.⁹⁶ Dále argumentovali tím, že „*[p]rezidenta republiky lze při výkonu jeho funkce rušit, znevažovat nebo dokonce hrubě urážet a ochrana mu poskytována není*“.⁹⁷ Zmínili také, že zvýšený trestněprávní postih existuje v jiných státech, např. Nizozemí.

Vláda ve svém zamítavém stanovisku uvedla, že navrženou právní úpravu považuje „*za nadbytečnou a v moderním demokratickém právním státě již překonanou*“.⁹⁸ Pouká-

⁸⁷ Ibidem, § 38.

⁸⁸ Ibidem.

⁸⁹ Ibidem, § 47.

⁹⁰ Ibidem.

⁹¹ Ibidem.

⁹² UN Doc. CCPR/C/83/D/1128/2002, *Rafael Marques de Morais v. Angola*, Communication No. 1128/2002, 18 April 2005.

⁹³ Ibidem, § 1.

⁹⁴ Ibidem, § 6.8.

⁹⁵ Např. UN Doc. CCPR/C/ZMB/CO/3, *Concluding observations of the Human Rights Committee: Zambia*, 9 August 2007, par. 25.

⁹⁶ Návrh poslanců Zdeňka Ondráčka, Vítězslava Jandáka, Zdeňka Soukupa, Marka Černocho, Petra Adama a dalších na vydání zákona, kterým se mění zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 251/2016 Sb., o některých přestupcích, 14. 11. 2016, Důvodová zpráva, s. 1.

⁹⁷ Ibidem.

⁹⁸ Stanovisko vlády k návrhu poslanců Zdeňka Ondráčka, Vítězslava Jandáka, Zdeňka Soukupa, Marka Černocho, Petra Adama

zala na to, že u prezidenta coby veřejně činné osoby jsou „*hranice přípustné kritiky širší než u soukromé osoby*“.⁹⁹ Upozornila i na nebezpečí, že by ustanovení mohlo sloužit k potlačování politické opozice a ke zvýhodnění politického proudu reprezentovaného prezidentem. Zdůraznila také, že rekriminalizace urážky hlavy státu by představovala nedovolený zásah do práva na svobodu projevu, protože takové opatření není nezbytné v demokratické společnosti. S argumentem, že obdobná úprava existuje v jiných státech, se vypořádala s tím, že „*i když je problematika hanobení hlavy státu v některých zemích trestněprávně upravena, mají tyto úpravy v demokratických právních státech spíše povahu anachronismu, jsou využívány jen zřídka a jejich aplikace většinou vyvolává celospolečenské debaty o hranicích přípustné kritiky či satiry vůči hlavě státu*“.¹⁰⁰ Na argument, že prezidentu republiky není poskytována právní ochrana proti urážkám, vláda reagovala poukazem na prostředky dostupné v rámci trestního, správního a občanského práva.

Předchozí kapitoly ukázaly, že současný právní stav – v rovině jak vnitrostátního, tak mezinárodního práva – výrazně věrněji popisuje stanovisko vlády. Jak jsme viděli, moderní demokratické státy od kriminalizace urážky hlavy vlastního či cizího státu skutečně postupně upouštějí, popřípadě úpravu využívají jen výjimečně a s využitím nízkých trestů. Existují sice též státy, kde se úprava využívá poměrně hojně, jedná se ale převážně o státy autoritářského typu, popřípadě státy se silnou – a obvykle nevolenou – hlavou státu, typicky monarchie. Česká republika s politickým systémem parlamentního typu se jasně řadí do první kategorie zemí, což se nijak nezměnilo ani po zavedení přímé volby prezidenta v roce 2012. Hlavy státu se u nás navíc tradičně těší, nebo naopak netěší, úctě a respektu na základě svých vlastních slov a činů, ne z pouhého titulu funkce. Omezování možnosti kritiky nositele této funkce je ostatně již přinejmenším od dob první republiky vnímáno negativně, jako snaha cenzurovat politickou diskusi a ochránit hlavy států před jakoukoli kritikou jejich jednání.

Stávající česká právní úprava takové omezování neprovádí, tj. hlava státu zde, pokud jde o verbální útoky či projevy nesouhlasu, nepožívá žádná zvláštní právní privilegia. To současně neznamená, že by se prezident nacházel v nějakém právním vakuu, kde by byl vydán na milost a nemilost různým pomlouvačům a nactiutřačům. I on, jako jakýkoli jiný občan, respektive úřední osoba, má možnost bránit se proti lžím, nadávkám či jiným osobním útokům s využitím nástrojů, které nabízí trestní zákoník (trestný čin pomluvy, trestný čin výtržnictví), zákon o některých přestupcích (přestupky proti občanskému soužití a veřejnému pořádku) a nový občanský zákoník (žaloba na ochranu osobnosti). Některé z těchto nástrojů již ostatně byly v posledních letech v ČR využity.

Případy, v nichž se tak stalo, dále potvrzují, že v ČR je laťka přípustné kritiky u hlavy státu nastavena výše než u běžných občanů. Prezident je tak primárně vnímán jako politický aktér, který musí být připraven čelit výhradám, někdy ostřeji formulovaným, spíše než coby národní symbol, který je třeba uctívat a velebit. Tento přístup je logický, neboť český prezident není jen čistě reprezentativní či ceremoniální figurka, ale aktivně se zapojuje do politického dění a také se, nejviditelněji během kampaně za znovuzvolení, přímo účastní politické soutěže. Omezování kritiky na jeho adresu by vedlo k narušení této soutěže.

a dalších na vydání zákona, kterým se mění zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 251/2016 Sb., o některých přestupcích (sněmovní tisk č. 961), 14. 12. 2016, s. 1.

⁹⁹ Ibidem, s. 2.

¹⁰⁰ Ibidem.

Český přístup též plně odpovídá lidskoprávním standardům vycházejícím z Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a z judikatury Evropského soudu pro lidská práva. Evropský soud sice není ve svém přístupu zcela konzistentní (viz rozdíly náhledu ve věci *Eon v. Francie* a v předchozích případech *Colombani v. Francie*, *Artun a Güvener v. Turecko*, *Güzel v. Turecko* a *Otegi Mondragon v. Španělsko*), je ale zjevné, že zvýšenou právní ochranu cizí či vlastní hlavy státu proti slovní kritice považuje za nadbytečnou a nesplňující požadavek nezbytnosti v demokratické společnosti. Konečně je dobré připomenout, že v kauzách týkajících se urážky hlavy státu bývá právě hlava státu typicky tou fakticky silnější stranou, u které se není třeba obávat, že by se nemohla domoci spravedlnosti dostupnými prostředky (např. žalobou na ochranu osobnosti) třeba z důvodů neznalosti práva nebo omezenosti finančních prostředků.¹⁰¹ Poskytovat za této situace hlavě státu ještě právní zvýhodnění není na místě. Stávající úprava tak odpovídá potřebám České republiky a neexistuje žádný zjevný důvod, proč ji měnit a vracet do ní institut, který do moderní demokracie nepatří.

¹⁰¹ Za tento postřeh děkuji dr. Kateřině Šimáčkové.

Criminalizing the Defamation of the Head of State?

Veronika Bílková

Abstract: The article discusses the crime of the defamation of a head of state whose restitution to the Czech Criminal Code has been recently pondered. It considers whether heads of state should be entitled to a higher legal protection, because they belong among state symbols, or whether on the contrary they should be left exposed to criticism as any other politicians. Having scrutinized the historical developments in this area, the current legal regulation in various countries and the human rights standards, including the case-law of the European Court of Human Rights, the article opts for the latter approach.

Key words: defamation, European Court for Human Rights, freedom of expression, head of state